

Turkish Studies Comparative Religious Studies

Volume 14 Issue 4, 2019, p. 643-661
DOI: 10.29228/TurkishStudies.37333
ISSN: 2667-5544
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 18.09.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 20.12.2019

📅 *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (17.10.2019)-Referee 2 (03.10.2019)

This article was checked by iThenticate.

HADİS TENKİDİ VE TAYYİB OKIÇ

Ali KARAKAŞ*

ÖZ

1902 yılında Bosna'da doğan Muhammed Tayyib Okıç, ilköğrenimini 1913, orta öğrenimini 1916 tarihinde tamamlamıştır. 1920 yılında Okruzna Medresesinden, 1925 yılında İslâm Hukuku ve İlahiyât mektebinden mezun olmuştur. Pek çok dil bilen Okıç, 1945 yılında Türkiye'ye iltica etmiştir. Çeşitli üniversitelerde ders vermiş, çok sayıda talebe yetiştirmiş, çeşitli eserler yazmış ve 1977 yılında vefat ederek Saraybosna'da defnedilmiştir. Kritik kelimesi, eleştirmek, tenkit etmek, kusurlu görmek ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır. Hadis ilminde, kritik kelimesinin karşılığı tenkittir. Tenkid kelimesi, herhangi bir şeyin iyisini kötüsünden ayırmak, ayıklamak için gözden geçirmek ve bir şeyin kusurunu tespit etmek için kullanılan bir isimdir. Hadis usulüne göre tenkid ise, herhangi bir hadisin sıhhat derecesini tespit etmek için senet ve metnini incelemeye tabi tutmaktır. Yani sahih hadisleri zayıf hadislerden ayırmak, ravilerin güvenilir veya güvenilirmez oldukları kanaatine varmaktır. Bir hadisin senedi yoksa onun hadis olma ihtimalini araştırmaya gerek görülmemiştir. Bir hadisin senedi zayıf veya mevzu ise, o hadisin metni sahih olsa bile, sağlam olarak kabul edilmez. Bununla beraber sadece senedin sıhhatini ölçü alıp metni de buna dayanarak sahih kabul etmek doğru değildir. Çünkü senedin sahihliği, her zaman metnin sahihliğini gerektirmez. Hadis hem sened hem de metin açısından hadis kriterlerine uygunsa, o hadis sahih kabul edilir. Şayet hadisin metni hadis kriterlerine uygun değilse, o hadisin isnadı sahih olsa bile, zayıf kabul edilir ve delil olarak kullanılmaz. Okıç, hadis tenkidinin, hadis uydurma faaliyetlerine karşı gerekli bir tedbir olduğunu ileri sürerek, hadis kritiğinin gerekliliğini şöyle dile getirmiştir: "Hadislerin gerek itikadata gerekse muamelata taalluk etmelerinden dolayı bunların, yalnız sahihlerini seçebilmek maksadı ile ince tenkid usullerine başvurmak İslâmiyet'in genel

Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, E-posta: alikarakas72@hotmail.com.

menfaatleri hesabına son derece lüzumlu görülmüştür.” Ayrıca Okiç’e göre hadis kritiğinin başlangıcı, çok eskilere dayanmaktadır. Onun öne sürdüğüne göre, hadis tenkid disiplininin, şifahi dahi olsa sahabe döneminden başladığına dair pek çok bilgi vardır. Örneğin Hz. Ali hadis nakledenlerden, rivayetlerinde doğru söylediklerine dair yemin etmelerini istemiştir. Buna göre sahabeler, ilk hadis münekkitleri olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tenkid, İsnâd, Metin, Tayyib Okiç.

HADITH CRITIC AND TAYYIB OKIC

ABSTRACT

Tayyib Okiç born in 1902 in Bosnia, graduated his primary education in 1913 and his secondary education in 1916. He graduated from Okruzna Madrasa in 1920 and Islamic Law and Theology School in 1925. Okiç, who speaks many languages, In 1945, he took refuge in Turkey. He lectured at various universities, trained many students, wrote various works and died in 1977 and was buried in Sarajevo. The word critical is used to see imperfect, criticize and so on. The word criticism is mean criticize in the hadith science. The word criticism is a name used to distinguish the good from the bad, to review it for weeding, and to detect the flaw of something. The criticism according to the hadith method is to examine the ravi chain and text to determine the degree of accuracy of any hadith. In other words, to distinguish reliable hadiths from weak hadiths is to conclude that narratives are reliable or unreliable. If a hadith does not have a ravi chain, it is not necessary to investigate. If the ravi chain of a hadith is weak or relevant, even if the text of the hadith is reliable, it is not considered sound. However, it is not correct to take only the accuracy of the ravi chain and accept the text as reliable. Because the accuracy of the ravi chain does not always require the accuracy of the text. If the hadith meets the hadith criteria both in terms of ravi chain and text, that hadith is considered true. If the text of the hadith does not meet the criteria of the hadith, even if the hadiths actuality is authentic, it is considered weak and is not used as evidence. Okiç argued that the criticism of hadith was a necessary precaution against the fabrication of hadiths and he said: “Because of the fact that the hadiths undertake both the rituals and transactions, it has been seen that it is extremely necessary to apply to the methods of fine criticism in order to select only the sahihs, in the account of the general interests of Islam.” Moreover, according to Okiç, the beginning of the hadith critique dates back to ancient times. According to him, there is a lot of information that the discipline of criticism of the hadith started even during the companions. For example, Holy Ali asked to them the hadiths to swear that they were telling the truth in their narrations. Accordingly, the Companions can be considered as the first hadith narratives.

STRUCTURED ABSTRACT

The two main foundations of the Islamic religion is The Holy

Quran and the Holy Muhammad's Sunnah. Hadith is the second most important source after the Holy Qur'an in understanding all the principles of Islamic religion such as creed, worship, morality, treatment and sociological principles. The Holy Quran and the Holy Muhammad's Sunnah is the mutually exclusive of each other. In order to understand the religion of Islam correctly, the hadith must be learned completely along with the Holy Quran. Therefore, it is important that the hadith is correctly identified and passed on to subsequent generations. The subject of the hadith is an important issue that many anti-Islamic scholars, especially orientalist, have brought up and opened up for discussion. The Holy Quran and Holy Muhammad period as well as during the companions were fully identified and transferred to subsequent generations. However, the same can not be said about the detection of hadiths and their transmission to subsequent generations. As a matter of fact, various discussions took place among scholars. The generation of companions who attach great importance to the determination of hadiths. Holy Muhammad (p.b.u.h.) step by step, took advantage of his knowledge and morality with their morals. In fact, the companions who were not present continuously tried to take advantage of his hadiths by alternation. Holy Muhammad (p.b.u.h.) as well as before the death, after the death of the detection and narration of the hadith were extremely sensitive. Some of the Companions, hadith narrated while others asked for witnesses, have chosen to swear. In addition, some of the Companions tried to correct the hadiths that some of the Companions narrated. Their sensitivity shows that the hadith criticism activity began during the Companions. In fact, at least in part, the hadith criticism activity Holy Muhammad (p.b.u.h.) and lived in the period of companions began to develop. The critical word from the French word critique, is used to criticize, see imperfect, and so on. This word is referred to as "critice" in English and "kritischer" or "kritisch" in German. In Turkish, critical word means to criticize, examine and research. Although Okic used the concept of hadith critique, this word is referred to as hadith criticism in the hadith methodology. Criticism also means to criticize a word and to reveal the beauties of the word by removing the defects in it. The person who performs the criticism activity is called an individual. In our opinion, the common purpose of all these concepts, whether criticism, criticism or criticism, is the effort to separate the good from the bad, the rotten from the right, and the right from the wrong. As can be seen, criticism can be interpreted as an attempt to correct and correct any defect in any defective thing. The criticism according to the hadith method is to examine the deed and text to determine the degree of health of any hadith. According to another definition, hadith criticism is to distinguish authentic hadiths from weak hadiths and to conclude that narratives are reliable or unreliable. The is Hadith Criticism, which can be accepted as a sub-discipline of the hadith science, deals with the hadiths in two aspects. First, he deals with the ravi bill of hadiths and evaluates them in terms of "cerh and ta'dil." This science then examines the hadith texts which are authentic in terms of basic principles and examines them in detail. As a result of this analysis, it determines whether the hadith texts are authentic or weak. Besides, it eliminates the client who is accepted to be present in the hadith texts accepted as authentic. Moreover, this science tries to eliminate the contradiction between authentic texts. M. Tayyib Okic, who has an important place in Islamic sciences of our age,

was born in Sarajevo, completed his primary and secondary education there, and completed his higher education in various countries, especially Bosnia. After he took refuge in Turkey, he has taught at several universities and has trained many demands. Okic, who wrote various scientific works, became aware of the importance of hadith critique and gave a lot of information about it. For example, he summarized the hadith critique as follows: had the hadith critique, which has an important place in the hadith culture, dates back to ancient times. The discipline of criticism of the hadith is based on the companionship period, even if it is a verbal one. For example, Holy. Ali asked the hadiths to swear that they were telling the truth in their narrations. Therefore, the Companions can be accepted as the first hadith. It has been deemed extremely necessary in the account of the general interests of Islam. After the death of Holy Muhammad (p.b.u.h.), many hadiths were started to be fabricated on his behalf especially with the emergence of sedition. These hadiths are called as hadiths. Nabia Abbott (d. 1981) used these striking statements about the hadiths: "The researcher, who works at any stage of the first period of Islam, initially encounters the hadith corpus of Islam, which is a poorly read but highly condemned Islamic source. Conviction is great, but not entirely deserved. The hadith is true, but weed grows in the wheat field. As a result of careful handling of weeds, it is clear that they will be cleaned. A selective eye will see beautifully harvested golden wheat fields, despite the danger of one or two weeds behind. Which of the efforts to compile the sources of human history is completely out of danger? In addition to this, the cautious mower is rewarded in another way in return for the task of clearing the weeding weeds. These hadiths have kept the human elements lost through speech and anecdotal veins, often lost in unpleasant, dry, uninspired annuals and voluminous, regularized compilations." Okic, when he discussed the hadith critique, stated that a hadith consists of two main parts in terms of completeness. According to him, in the first part of each hadith, the hadith chain of that hadith, and in the second part of that hadith there is a section called "*al-metn*". According to him, each chain of the hadith is the first part of the reliable persons who narrate that hadith. This part is called sened or isnâd. According to him, the so-called al-Metn is the main part of the hadith. Okic, defined the hadith critique also mostly evaluated in terms of justice and seizure of narrations in the stock chain. In addition, criticism of the text is also important in the hadith critique. In the critique of the text, the Qur'an, the authentic hadith, unmistakable reason and similar measures are accepted as reference. In order to ensure that the hadith-type fabrication information does not interfere with the Islamic culture and to protect it from the intermixed ones, a good understanding and application of the hadith criticism is an essential necessity.

Keywords: Hadith, Criticism, Isnad, Text, Tayyib Okic.

Giriş

İslam dininin iki ana temel kaynağı, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetidir (Muvatta, Kader,1; Ebû Dâvûd, Menâsik, 56, hadis no: 1905; İbn Mâce, Menâsik, 84, hadis no: 3074; İbn Hanbel, III, 26; el-Münâvî, 1938, III, 240; Bu hadisin çeşitli rivayetleri ile ilgili farklı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar hakkında geniş bilgi için bkz. Erul, 2007, s. 12 vd.;

Toksarı, 2014, s. 15; Seyhan, 2014, s. 107; Kavaklı, 2016, s. 15; Bağçivan, 2015, s. 138; el-Kâsımî, 1987, s. 62, 64; Zeydân, 2011, s.13; Karakaş, 2015, s. 182 vd.; a. mlf. 2019, s. 1328.) Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın kelimasıdır. Sünnet ise, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) söz, fiil ve takrirleridir (Zeydan, 1979, s.131 vd; Ebû Zehra, tsz., s. 97 vd.) Hz. Muhammed'in (s.a.v.) uygulamaları, Kur'ân'ı Kerim'in hayata yansımalarıdır. Onun söz ve davranışları, Kur'ân-ı Kerim'in açıklaması ve izahı durumundadır (ez-Zehebî, tsz. I, 32.) Çünkü sünnet olmadan, Kur'ân-ı Kerim'in birçok emrinin uygulanmasında zorluk yaşanacağı bir hakikattir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünneti, birbirlerinin mütemmimleri. Kur'ân-ı Kerim, henüz Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatta iken hem yazılı hem de sözlü bir şekilde tespit edilmiş ve sonraki nesillere aktarılmıştır (Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 3, hadis no: 4986, 4987; İbnü'l-Cezerî, tsz. I, 7: Suyûtî, 1978, I, 181; Zerkânî, 1996, I, 167 vd.).

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünneti ise Kur'ân-ı Kerim gibi olmasa da kısmen Hz. Muhammed (s.a.v.) henüz hayatta iken yazılmış ve sözlü olarak rivayet edilmiştir. (Buhârî, Lukata, 7, hadis no: 2434; Müslim, Hac, 447, hadis no: 1355; 448; Ebû Dâvûd, İlim, 3; hadis no: 3646, 3649; Tirmizî, İlim, 12, hadis no: 2666, 2667, 2668; Suyûtî, 2011, s. 313 vd.). Hadislerin tespitine büyük önem veren sahabe nesli, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) adım adım takip etmiş, ilminden istifade etmiş ve onun ahlakı ile ahlaklanmıştır. Hatta onun yanında sürekli bulunamayan sahabiler, münavebe yolu ile hadislerinden istifade etmeye çalışmışlardır. (Buhârî, İlim, 27, hadis no: 89; Sallâbî, 2016, s. 222. Şarihler bu hadis ile ilgili çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Onların bildirdiğine göre sahabe, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) ilim öğrenmek için ciddi çabalar sarfetmişlerdir. Bu konu ile ilgili yapılan şerhler hakkında geniş bilgi için bkz. Kirmânî, 2010, II, 97 vd.; İbn Hacer, 2005, I, 244 vd.; Aynî, 2002, II, 144 vd.; Gürânî, 2008, I, 196; Kastalânî, 2012, I, 279 vd.). Sahabiler, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatında olduğu gibi, onun irtihalinden sonraki dönemde de hadisleri tespit edip rivayet etmede aynı titizliği göstermişlerdir. Sahabeden bazıları, hadis rivayet eden kişilerin doğru söylediklerine dair şahit isterken (Buhârî, İsti'zân, 13, hadis no: 6245; Müslim, Adab, 37, hadis no: 2153; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 6, hadis no: 2897.) sahabeden diğer bazıları ise, hadis rivayet edenlerden doğru söylediklerine dair yemin etmelerini talep etmişlerdir (Okıç, 1995, s. 200; Karakaş, 2019, s. 1328). Ayrıca sahabeden bazıları ise, zaman zaman hadis rivayet eden sahabilerin hadislerini tenkid ederek düzeltmeye gayret etmişlerdir. (Buhârî, Cenâiz, 32, hadis no: 1288; Müslim, Cenâiz, 23, hadis no: 929, 931. Bu konu ile ilgili çeşitli değişik örnekler için bkz. Buhârî, Savm, 22, hadis no: 1925, 1926; Müslim, Sıyâm, 75, hadis no: 1109.) Sahabenin bu konuda göstermiş olduğu hassasiyet, aslında hadis kritiğinin sahabe döneminden itibaren başladığını göstermektedir. Bununla beraber kısmen de olsa, Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde hadis tenkid faaliyeti görülmüştür. Hadis tenkid faaliyeti, diğer bir ifade ile hadis kritiği, hadislerin bir bütün olarak sened ve metin yönünden sorgulanması ve değerlendirilmesidir. (Aydınlı, 2012, s. 243; Karacabey, 2013, s. 151, 164 vd.; Bağcı, 2018, s. 329; Karakaş, 2019, s. 1328). Bu faaliyetin amacı, sahih hadisleri mevzu hadislerden ayırmaktır. Hadis tenkid faaliyetine, hadis kritiği de denmektedir. Okıç'ın de ifade ettiği gibi sened kritiğinin hadis usulündeki karşılığı, "cerh ve ta'dil"dir. (Okıç, 2017, s. 188.) Metin tenkidi ise, hadis metninin Kur'ân-ı Kerim, sahih sünnet, salim akıl ve benzeri kriterler açısından değerlendirilmesidir (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ertürk, 2017, s. 67 vd.; Bağcı, 2018, s. 339 vd.; Karacabey, 2013, s. 278 vd.). Başlangıcından bu yana pek çok alim, hadis tenkidi üzerinde durmuş ve bu konuda birçok eser ortaya koymuştur. Çağımız İslâm âlimleri arasında önemli bir yere sahip olan M. Tayyib Okıç de bu konuda önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Okıç, Saraybosna'da dünyaya gelmiş, ilk ve ortaöğrenimi orada tamamlamış, yükseköğrenimini başta Bosna olmak üzere çeşitli ülkelerde yapmıştır. (Okıç, 2017, s. 9; a. mlf., 2017, s. 9; a. mlf. 2017, s. 2; Hatiboğlu, 2007, s. 336; Kanaqi, 2017, s. 45 vd.) Türkiye'ye iltica ettikten sonra, çeşitli üniversitelerde ders vermiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. (Okıç, 2017, s. 9 vd.; a. mlf. 2017, s. 10; a. mlf. s. 2; Hatiboğlu, 2007, s. 336; Kanaqi, 2017, s. 47 vd.) Çeşitli ilmi

eserler yazan Okiç, hadis kritiğinin önemi üzerinde durmuş ve bu konuda birçok bilgiler vermiştir. Örneğin o, hadis kritiğinin çok eskilere dayandığını dile getirmiş ve bu konuda özet olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

“Hadis kültüründe önemli bir yere sahip olan hadis kritiği, çok eskilere dayanmaktadır. Birçok ilmi kaynaklardan öğrendiğimize göre, hadis tenkid disiplini, şifahi dahi olsa sahabe dönemine dayanmaktadır. Sahabeden bazı kişiler, hadis rivayet edenlerden rivayetlerinin sahil olduğuna dair delil istemişlerdir. Hz. Ebû Bekr (ö.13/634), Hz. Ömer (ö.23/644), Hz. Ali (ö. 40/661), Zeyd b. Sabit (ö.45/665), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Ubade b. Samit (ö. 34/654) ve Enes b. Malik (ö.93/711), bu sorgulamada bulunanların başında gelmektedir. Örneğin Hz. Ali hadis nakledenlerden, rivayetlerinde doğru söylediklerine dair yemin etmelerini istemiştir. Buna göre bu sahabiler, ilk hadis münekkitleri olarak kabul edilebilir” (Okiç, 2017, s. 188: a. mlf., 1995, s. 200; Karakaş, 2019, s. 1334). Ayrıca Okiç, hadis kritiğinin gerekliliğini, şu özet ifadelerle dile getirmiştir:

“Hadislerin gerek itikadta gerekse muamelata taalluk etmelerinden dolayı bunların, yalnız sahilhlerini seçebilmek maksadı ile ince tenkid usullerine başvurmak İslâmîyet’in genel menfaatleri hesabına son derece lüzumlu görülmüştür” (Okiç, 2017, s. 189: a. mlf., 1995, s. 201).

I – M. Tayyib Okiç’in Hayatı ve İlmi Kişiliği

Hadis kritiği ve Okiç’in bu konudaki açıklamaları hakkında bilgi vermeden önce, onun hayatını, ilmi kişiliğini ve eserlerini tanıtmak istiyoruz.

Muhammed Tayyib Okiç, 1902 yılında Bosna’nın Tuzla sancağı Gračanitsa kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası, Mehmet Tevfik Efendidir. Annesi, Hasibe Hanım’dır. Okiç, sekiz yaşına kadar Gračanitsa kasabasında kalmıştır. O, ilköğrenimini 1913, orta öğrenimini Saraybosna Rüşdiye’sinde 1916 tarihinde tamamlamıştır. 1920 yılında modern bir İlahiyat Fakültesi olarak kabul edilen Okruzna Medresesinden, 1925 yılında da İslâm Hukuku ve İlahiyât mektebinden mezun olmuştur. Okiç, 1926 yılında Zagreb Üniversitesi’nde Latin dili ve edebiyatı imtihanlarını vererek oradan da diploma almıştır. Aynı üniversitede başladığı Hukuk Fakültesi öğrenimini, 1930 yılında tamamlamıştır (Okiç, 2017, s. 9; a. mlf., 2017, s. 9; a. mlf., s. 2; Hatiboğlu, 2007, s. 336; Kanaqi, 2017, s. 45 vd.).

Her fırsatta Paris’e gidip ilmi araştırmalarda bulunan Okiç, 1929 yılında Paris’te bulunan Sorbonne Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden mezun olmuştur. O, 1931 yılında Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde “*Hasan Kâfi de Bosnie, sa vie et oeuvres, avec la traduction de son ouvrage Nizamu’l-Ulemâ*” “Hasan Kâfi Bosnevi’nin Hayatı ve Eserleri ile Nizâmu’l-Ulemâ Adlı Çalışmasının Tercümesi” başlıklı tezi ile Doktorasını tamamlamıştır.

Okiç, bir süre Tunus Zeytûne Üniversitesi’nde Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde ihtisas görmüş, 1939 yılında Belgrad Üniversitesi’nde öğretim üyeliği yeterlilik sınavında başarılı olduktan sonra, kendisine şarkiyat, Yugoslav tarihi, Sırp-Hırvat dili ve edebiyatı tarihi alanlarında profesörlük unvanı verilmiştir. Yugoslavya ve Tunus’ta çeşitli hocalardan ders alan Okiç, Belgrad Üniversitesi’nde bir süre hocalık yapmıştır. Arapça, Türkçe, Farsça, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Latince, Lehçe ve Çekçe dillerini bilen Okiç, 1934-1941 yılları arasında Üsküp’teki Kral I. Aleksandır Büyük Medresesinde hadis ve tefsir dersleri okutmuştur. II. Dünya Savaşı esnasında Üsküp’ten ayrılarak Saraybosna’ya gitmiş, Türkiye’nin Belgrad elçiliğinde bir süre sekreterlik ve tercümanlık yapmıştır. Yaklaşık sekiz ay kadar Almanya’da esir kalan Okiç, 1945 yılında Türkiye’ye iltica etmiştir (Okiç, 2017, s. 9 vd.; a. mlf., 2017, s. 10; a. mlf., s. 2; Hatiboğlu, 2007, s. 336; Kanaqi, 2017, s. 47 vd.).

Okiç, Türkiye’ye geldikten sonra 1950 yılına kadar İstanbul’da Başbakanlık arşivinde beş yıl boyunca çeşitli araştırmalarda bulunmuştur. Ardından o, 1950 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde sözleşmeli Profesör olarak göreve başlamış ve 1969 yılına kadar burada

çalışmaya devam etmiştir. Bu süreçte Ankara Üniversitesi Senatosu kendisine hadiste profesörlük unvanı vermiştir. Fakültede Temel İslâm Bilimleri Başkanlığına getirilen Okiç, hadis ve tefsir bölümlerini kurmuştur. Bununla beraber Okiç, 1964-1971 yılları arasında Konya Yüksek İslâm Enstitüsü'nde ve 1973-1977 yılları arasında da Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinde hocalık yapmıştır. (Okiç, 2017, s. 10 vd.; a. mlf., 2017, s. 10 vd.; a. mlf., 2017, s. 2; Hatiboğlu, 2007, s. 336 vd.; Kanaqi, 2017, s. 47 vd.)

Okiç, 9 Mart 1977 tarihinde Çarşamba günü Ankara'da vefat etmiştir. (Bazı kaynaklarda Okiç'in Erzurum'da vefat ettiği yazılmaktadır. Ancak onun hakkında Doktora tezi hazırlayan Behlül Kanaqi, bu bilgilerin yanlış olduğunu, aslında Tayyip Okiç hocanın Ankara'da vefat ettiğini öne sürmüştür. Kanaqi, 2017, s. 69.). Cenaze namazı Ankara'da 11 Mart Cuma günü Maltepe Camii'nde, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Süleyman Ateş tarafından kıldırılmıştır. Cenaze namazına Okiç'in iki kız kardeşi ile eniştesi, bazı bakanlar, senatörler, ilim camiasından birçok hocanın yanı sıra Konya, Erzurum ve diğer illerden talebeleri ve dostları katılmıştır. Okiç'in vasiyeti ve kız kardeşlerinin de isteği üzerine na'sı, Saim Altunbaş, Diyanet'ten bir temsilci, iki kız kardeşi ve eniştesi ile birlikte Saraybosna'ya götürülmüştür. Saraybosna'da 16 Mart 1977 tarihinde Gazi Hüsrev Bey Cami'nin önünde dönemin Yugoslavya Reisu'l-Uleması Ahmed Smajlovic tarafından cenaze namazı kılınmış ve Bare Mezarlığı'nda defnedilmiştir (Kanaqi, 2017, s. 69 vd.).

Okiç, önce Bosna'da ve ardından da Türkiye'de çeşitli eğitim kurumlarında ilmi faaliyetlerde bulunmuş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. O, bu kurumlarda tefsir, hadis, Kur'ân-ı Kerim, fıkıh, İslam tarihi ve benzeri pek çok ders okutmuştur. İlme ve kitaba âşık olan Okiç, yaşamış olduğu çeşitli sıkıntılara rağmen, kitap almaktan geri durmamıştır. Onun kütüphanesinde binlerce değerli ilmi kaynaklar yer almıştır. Vasiyeti üzerine kitapları, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kütüphanesine verilmiştir. Çeşitli uluslararası bilimsel kuruluşlara üye olan Okiç, çok sayıda kitap ve makale yayımlamıştır (Hatiboğlu, 2007, s. 336 vd.; Kanaqi, 2017, s. 80 vd.).

Okiç, Yugoslavya'da, Fransa'da ve Tunus'ta okuduğu esnada pek çok ilim adamından çeşitli alanlarda ders almıştır (Okiç'in ders aldığı hocaları hakkında geniş bilgi için bkz. Kanaqi, s. 48 vd.). O, gittiği yerlerde başta Süleyman Ateş, M. Esad Coşan, M. Said Hatiboğlu, Talat Koçyiğit, Abdülkadir Şener ve İsmail Cerrahoğlu olmak üzere pek çok talebe yetiştirmiştir (Okiç'in talebeleri hakkında geniş bilgi için bkz. Okiç, 2017, s. 13; Hatiboğlu, 2007, s. 336; Kanaqi, 2017, s. 75 vd.).

Okiç, ilim dünyasına çok sayıda kitap ve makale kazandırmıştır. Onun bu çalışmalarından bazıları şunlardır:

- 1 – *İslamiyet'te Kadın Öğretimi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- 2 – *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nûn Yayıncılık, İstanbul 1995.
- 3 – *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, Alas Kitap, Ankara 2017.
- 4 – *Tefsir ve Hadis Ders Notları*, Atlas Kitap, Ankara 2017.
- 5 – *Sarı Saltuk Meselesi*, Atlas Kitap, Ankara 2017.(Hatiboğlu, 2007, 337.).
- 6 – “Sarı Saltuk'a ait bir fetva”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, ss. 48-58, Ankara 1952.
- 7 –“İslamiyet'te ilk nüfus sayımı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 7, sayı: 1, ss. 12-20, Ankara 1958.
- 8– “Hadiste Tercüman”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 14, sayı: 1, ss. 27-52, Ankara 1966.

9- “Kitap Tanıtma ve Tenkitleri: Dımaşk’taki Fransız Enstitüsü’nün Son İslâmî Neşriyatı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 14, sayı: 1, ss. 283-292, Ankara 1966. (Hatiboğlu, 2007, 33; Okiç’in Batı dillerinde yazdığı eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kanaqi, 2017, s. 82 vd. Onun Türkçe yazdığı ilmi çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Kanaqi, 20017, s. 89 vd.).

II – Hadis Kritiği

Okiç’in hayatı, kişiliği ve ilmi çalışmaları hakkında çeşitli bilgiler verildikten sonra şimdi de hadis kritiğinin tanımı ve Okiç’in bu konudaki değerlendirmeleri üzerinde durulacaktır.

A – Hadis Kritiğinin Tanımı

Kritik kelimesi, köken itibarı ile Fransızca “*critique*”den türemiş bulunmaktadır. Kitik kelimesi, sözcük olarak eleştirmek, tenkit etmek, kusurlu görmek ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır. (Parlatır, 2012, s. 239; Karakaş, 2019, s. 1330). Kritik kelime, İngilizcede “*critic*” (Bezmez, 2007, s. 97; Karakaş, 2019, s. 1330) ve Almancada “*dia kritischer*” veya “*dia kritisch*” (Steuerwald, 2010, s. 924; Karakaş, 2019, s. 1330) diye kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi kritik kelimesi, farklı dillerde aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kelime, diğer dillerde olduğu gibi Türkçede de eleştirmek, incelemek, araştırmak, hikmet, ciddi ve benzeri anlamlar için kullanılmaktadır. Leksikografik açıdan kritik kelimesi ile aynı kökten gelen “*kritisizm*”, eleştiricilik demektir. (Akalin, 2011, s. 1513; Karakaş, 2019, s. 1330).

Okiç, eserlerinde hadis kritiği ifadesini kullanmıştır. Aslında bu kavram, hadis usulü ilminde hadis tenkidi şeklinde kullanılmaktadır ve ikisi de aynı anlamı ifade etmektedir. Kavram olarak kritik kelimesi yerine kullanılan tenkid, sözcük olarak herhangi bir şeyin iyisini kötüsünden ayırmak, ayıklamak için gözden geçirmek ve bir şeyin kusurunu tespit etmek şeklinde kullanılan “*nakade-yankudu*” fiilinden türemiş bir isimdir. Bu isim, Arap gramerinde “*fa’ala*” babından “*nakkada*” fiilinin masdarıdır. Başka bir ifade ile tenkid, bir sözü eleştirmek, içindeki kusurları ayıklayarak sözdeki güzellikleri ortaya çıkarmak anlamlarına da gelmektedir. Tenkid faaliyetini gerçekleştiren kişiye, ismi fail olarak “*münekkid*” denmektedir. (el-Halil b. Ahmed, 2003, IV, 255; İbn Manzûr, 2014, XIV, 334; Luvis, 1986, s. 830; Karakaş, 2019, s. 1331). Ayrıca Türkçede, tenkid kelimesi ile yakın anlam ifade eden eleştiri de hemen hemen tenkid ile aynı anlama gelmektedir. Dildeki anlam itibarı ile değerlendirdiğimiz zaman ister tenkid ister kritik ve ister eleştiri kavramlarının ortak amacı, iyiyi kötüden, sağlamı çürükten ve doğruyu yanlıştan ayırma çabasıdır. Ayrıca semantik açıdan ele alıp incelediğimiz zaman tenkid kelimesinin, bir eser, kişi veya olay hakkında hüküm yürütme, iyi ve kötü taraflarını ortaya koyma anlamına da geldiğini görmekteyiz. Bütün bu değerlendirmelerin sonunda vardığımız sonuca göre tenkid, herhangi bir şeydeki kusuru giderip onu tashih etme çabası olarak yorumlana bilmektedir (Bağcı, 2018, s. 329; Karakaş, 2019, s. 1331).

Tenkid kavramı, sosyal bilimler alanında branşına göre farklı ıstılahî anlamlarda kullanılmaktadır. Dolayısı ile tenkid, kullanıldığı ilim dalına göre farklı bir ıstılahî anlam ifade etmektedir. Örneğin felsefe, sanat, sosyoloji, edebiyat, din, tarih ve benzeri konuların her birinde, tenkid konusu farklılık arz etmektedir. (Ertürk, 2017, s. 31.). Hadis usulüne göre ise tenkid, rivayet edilen herhangi bir hadisin sıhhat derecesini tespit etmek için, o hadisin sened ve metnini değerlendirmektir (Aydınlı, 2012, s. 243; Karacabey, 2013, s. 151, 164 vd.; Bağcı, 2018, s. 329; Karakaş, 2019, s. 1331). Çeşitli kaynaklarda tenkid kavramı hakkında birbirine yakın yorumların yapıldığına şahit olmaktadır. Bütün bunlardan hareketle hadis tenkidi için şöyle bir tanımlamada bulunmamız mümkündür: Hadis tenkidi, sahih hadisleri zayıf hadislerden ayırmak, ravilerin güvenilir veya güvenilirmez oldukları kanaatine varmaktır. “*Hadis Tenkid İlmî*”, hadis ilminin bir alt disiplini olarak tanımlanmaktadır. Bu ilme göre hadisler, iki açıdan ele alınabilmektedir. Örneğin bu ilme göre öncelikle hadislerin ravileri tetkik konusu edilir. Onlar, bu şekilde cerh ve ta’dil açısından değerlendirir. Bu ilim, ravi tetkikinden sonra, sened yönünden sağlam kabul edilen

hadisleri metin ile ilgili prensipler açısından teferruatlı bir şekilde incelemeye tabi tutar. Bu ilim, detaylı inceleme neticesinde hadis metinlerinin sahih veya zayıf olduğuna hükmeder. Bunun yanında, sahih kabul edilen hadis metinlerinde var olduğu kabul edilen müşkili ortadan kaldırır. Bir de bu ilim, sahih metinler arasında görülen çelişkinin giderilmesini sağlamaya çalışır (Ertürk, 2017, s. 32; Karakaş, 2019, s. 1331). Yapılan bütün bu değerlendirmelerden anlaşıldığına göre, ele alınan herhangi bir hadisin, senet ve metin açısından değerlendirilmesi hadis tenkidi açısından esastır. Öncelikle denetlerin değerlendirilmesine “*dış tenkid*”, metinlerin değerlendirilmesine ise, “*iç tenkid*” denilmektedir (Polat, 1989, s. 118 vd.; Ertürk, 2017, s. 32; Karakaş, 2019, s. 1331).

B – Okıç’ın Hadis Kritisine Yaklaşımı

Okıç, hadis kritiği konusunu ele aldığı anda, öncelikle bu kavramın hadis ilmindeki karşılığının “*cerh*” ve “*ta’dil*” olduğunu kaydetmiştir. Ardından o, herhangi bir hadisin tamamıyet açısından iki ana kısımdan oluştuğunu belirtmiştir. Ona göre her hadisin birinci kısmında, o hadisin sened zinciri ve ikinci kısmında da o hadisin “*el-Metn*” denilen ana bölümü yer almaktadır. Ona göre her hadisin sened zinciri, o hadisi nakleden şayanı itimat eşhasın bulunduğu ilk kısımdır. Bu kısma, sened veya isnâd denmektedir. Ona göre “*el-Metn*” denilen kısım ise, hadisin asıl parçasıdır (Okıç, 2017, s. 187.). Okıç, kısaca bu bilgileri verdikten sonra aşağıdaki hadisi örnek olarak ele almış ve sened kritiğini yapmıştır:

حدثنا سليمان أبو الربيع، قال: حدثنا إسماعيل بن جعفر، قال: حدثنا نافع بن مالك بن أبي عامر أبو سهيل، عن أبيه، عن أبي هريرة، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: "أية المنافق ثلاث: إذا حدث كذب، وإذا وعد أخلف، وإذا أوتى أمر خان

Buhârî’nin Süleyman Ebû er-Rebî’den, onun İsmâil b. Cafer’den, onun Nâfi’ b. Mâlik b. Ebî Âmir Ebû Suheyl’den, onun babasından ve onun da Ebû Hüreyre’den rivayet ettiğine göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Münafığın alameti üçtür: Konuşunca, yalan söyler, söz verince, yerine getirmez ve emanete ihanet eder” (Buhârî, İman, 24, hadis no: 33; Şehâdât, 28, hadis no: 2682; Vesâyâ, 8, hadis no: 2749; Edeb, 69, hadis no: 6095; Müslim, İman, 107, hadis no: 59; 108. Ayrıca bu hadisin farklı rivayetleri için bkz. Buhârî, Mezâlim, 17, hadis no: 2459; Cizye, 17, hadis no: 3178; Müslim, İman, 109, 110.).

Okıç, bu hadisin metin ve tercümesini verdikten sonra, sahih hadisin tanımını yapmıştır. Ona göre rivayet edilen hadisin rivayet zincirinde yer alan “*ricâlü’l-hadîs*” yani raviler silsilesi Hz. Muhammed’e (s.a.v.) kadar kesintisiz bir şekilde sözüne güvenilir şahıslardan oluşursa, bu hadis sahih kabul edilir. Okıç, bu sened zincirinde yer alan ravilerin sika olup olmadıklarının, ancak onların karakterleri, itikatları, doğru sözlü olmaları, nerede ve ne zaman yaşadıkları, hadisi rivayet ettikleri şahıslarla gerçekten görüşüp görüşmedikleri ve buna benzer diğer halleri inceden inceye tetkik etmekle ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Herhangi bir hadisin sened zincirinde yer alan ravileri adalet ve zabt kriterleri açısından inceleyip tetkik etmek, “*el-cerh ve’t-ta’dil*” diye tarif edilmiştir (Okıç, 2017, s. 188.). Bu bilgileri veren Okıç, hadis kritiğinin çok eskilere dayandığını şöyle dile getirmiştir:

“Hadis kritiğinin başlangıcı, çok eskilere dayanmaktadır. Hadis tenkid disiplininin, şifahi dahi olsa sahabe döneminden başladığına dair pek çok bilgi vardır. Hz. Ebû Bekr (ö.13/634), Hz. Ömer (ö.23/644), Hz. Ali (ö. 40/661), Zeyd b. Sabit (ö.45/665), Abdullah b. Abbas (ö.68/687), Ubade b. Samit (ö. 34/654) ve Enes b. Malik (ö.93/711) gibi sahabe, hadis nakleden kişilerden rivayetlerinin sahih olduğuna dair delil istemişlerdir. Örneğin Hz. Ali hadis nakledenlerden, rivayetlerinde doğru söylediklerine dair yemin etmelerini istemiştir. Buna göre bu sahabiler, ilk hadis münekitleri olarak kabul edilebilir” (Okıç, 2017, s. 188: a. mlf., 1995, s. 200; Karakaş, 2019, s. 1334).

Çeşitli kaynaklarda, sahabenin hadis kritiğinde bulduklarına dair örnekler vardır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) vefatından sonra Halife olan Hz. Ebû Bekir, rivayet edilen hadisleri kabul

etmede son derece ihtiyatlı davranmıştır. (Zehebî, tsz., I, 2; Bağcı, s. 87). Rivayet edildiğine göre yaşlı bir nine Hz. Ebû Bekir'in huzuruna vararak, mirastan kendisine verilmesi gereken payı sormuş. Hz. Ebû Bekir ona şöyle söylemiştir: "Seninle ilgili Allah'ın kitabında bir şey bulamıyorum. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) de bu konuda bir şey söylediğini bilmiyorum." Ardından bu konuyu sahabeye sormuş. Muğire, "Hz. Muhammed (s.a.v.) mirastan nineye altıda bir 1/6 verdi" demiştir. Hz. Ebû Bekir Muğire'ye, "Senin bu konuda şahidin var mı?" diye sormuş. Muhammed b. Mesleme bu konuda Muğire'ye şahitlik yapınca, Hz. Ebû Bekir Muğire'nin dediğini kabul etmiş ve bu konuda hüküm vermiştir (Mâlik, Ferâiz, 8, hadis no: 1087; Bağcı, s. 87).

Ebû Eyyüb el-Ensârî, "Allah sadece kendi rızasını isteyerek 'Lâ ilahe illallah' diyen kimseye cehennemi haram kılar" hadisini işitince, haberin ravisi olan Mahmud b. er-Rebi' el-Ensârî'ye, "Hz. Muhammed'in (s.a.v.) senin dediğini söylemiş olabileceğini sanmıyorum" demiştir. Mahmud, Medine'ye döndüğü zaman, İtban b. Mâlik'e söz konusu hadisi sormuş. O da ona, kendisinin rivayet ettiği gibi rivayet ederek, bu rivayetin doğruluğu hakkında ona şahitlik yapmıştır (Buhârî, Teheccüd, 36, hadis no: 1186; Bağcı, s. 91).

Hz. Aişe, hadislerin tetkiki konusunda en çok öne çıkan sahabidir. Onun hadis alanındaki istidraklerini dile getiren eserler bile yazılmıştır. (Erul, 2007, s. 25 vd; Bağcı, s. 89). Hz. Aişe, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) miraç gecesinde Allah'ı zahiri olarak gördüğüne dair rivayette bulunanlara kızarak itiraz etmiş ve bu tür rivayetlerin doğru olmadığını söylemiştir. Delil olarak da şu iki ayeti okumuştur: "Gözler onu idrak etmez, o gözleri idrak eder. O latif ve her şeyden haberdar olandır." (el-En'âm 6/103), "Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur." (eş-Şûrâ 42/51). Hz. Aişe, bu ayetlere dayanarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) isra gecesinde Allah'ı gördüğünü iddia edenlerin, yalan rivayette bulduklarını ifade etmiştir. (Buhârî, Tefsir, 53, hadis no: 4855; Bağcı, s. 89).

Bu tür örnekler, sahabe devri hadis tenkidi anlayışının mahiyetini gösterme bakımından son derece önemlidir.

Başlangıcından bu yana "cerh ve ta'dil" alanında pek çok çalışma yapılmıştır. Okiç, Abdurrahmân b. Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) altı ciltlik "Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dil" adlı eserinin hadis kritiği hakkında yazılmış en büyük ve en mühim eser olduğunu kaydetmiştir (Okiç, 2017, s. 192 vd.: a. mlf., 1995, s. 205.).

Ardından Okiç, çok fazla hadis nakletmiş olması nedeni ile Ebû Hüreyre'nin (ö.58 /678), sahabede döneminden itibaren bazı sahabilerin tenkidine maruz kaldığını kaydetmiştir. Aynı zamanda o, bu gibi tenkid örneklerinden de anlaşıldığı gibi ilk devirlerdeki hadis kritiği düşüncesinin ne derece kuvvetli olduğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca Okiç, Hz. Muhammed'in (s.a.v.), bir gün uydurma hadislerin ortaya çıkacağını tahmin ettiğini, kendisi adına hadis uyduranları şiddetle takbih ettiğini ve bu tür rivayetlerde bulunmayı yasakladığını anlatmıştır. Okiç, bu konuda delil olarak da şu hadise yer vermiştir:

حدثنا أبو نعيم، حدثنا سعيد بن عبيد، عن علي بن ربيعة، عن المغيرة رضي الله عنه، قال: سمعت النبي صلى الله عليه وسلم يقول: «إن كذبنا علي ليس ككذب علي أحد، من كذب علي متعمدا، فليتبوأ مقعده من النار»

Buhârî'nin Ebû Nuaym'dan, onun Said b. Ubeyd'den, onun Ali b. Rabîa'dan rivayet ettiğine göre Muğire, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şöyle söylediğini nakletmiştir: "Bana yalan isnad etmek, başkasına yalan isnad etmek gibi değildir. Kim bilerek/kasıtlı bir şekilde bana yalan isnad ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın." (Buhârî, Cenâiz, 33, hadis no: 1291; İlim, 38, hadis no: 106, 107, 108, 109; Müslim, Mukaddime, 31, hadis no: 1; 2, hadis no: 2; 3, hadis no: 3.).

Bu hadisi kısaca yorumlayan Okiç, ardından da Ahmed Emin gibi bazı ilim adamlarının, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) henüz hayatta iken bazı uydurma hadis faaliyetlerinin ortaya çıktığını ve bu nedenle bu hadisi söylemek zorunda kaldığını iddia ettiklerini anlatmıştır. (Okiç, 2017, s. 189: a.

mlf., 1995, s. 201. Ahmed Emin'in hadis uydurma konusu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Emin, 1971, s. 204 vd.). Okiç, sadece Ahmed Emin ve benzeri ilim adamlarının bu konudaki görüşlerini nakletmiş, ancak onların bu düşüncelerine katılmamıştır. O, bu hadisin rivayet nedeni ile ilgili böyle bir görüşün de var olduğunu ifade etmiştir. Çünkü yukarıda da izah edildiği gibi Okiç, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir gün uydurma hadislerin ortaya çıkabileceğini düşünerek böyle bir rivayette bulunduğunu ve bu rivayette de kendisi adına yalan yere hadis uyduranları şiddetle kınayarak, bu tür rivayetlerde bulunmayı yasakladığını anlatmıştır. Aslında Hz. Muhammed (s.a.v.) hayatta iken uydurma hadisler ortaya çıkmamış ve bu hadisi de uydurma hadisler ortaya çıktığı için söylememiştir. Okiç bunu değerlendirirken, başta itikat ve muamelat olmak üzere İslâm'ın genel menfaati gereği uydurma hadislerden kaçınmanın önemine vurgu yapmıştır. (Okiç, 2017, s. 189: a. mlf., 1995, s. 201).

Bu hadis ile ilgili yapılan şerhlerde, Hz. Muhammed (s.a.v.) adına yalan söylemenin büyük bir günah olduğu üzerinde durulmuştur. Aslında yalan söylemek, zaten büyük bir günahdır. Fakat Hz. Muhammed (s.a.v.) adına yalan söylemek ise, daha büyük bir günahdır. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) adına yalan söylemek, dini hükümlerle oynamak ve saf İslâm inancına fitne sokmaktır. Bu nedenle pek çok sahabî, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) hadis nakledeken, hata yapma endişesi ile çok hassas davranmış ve fazla hadis rivayet etmekten kaçınmışlardır. Fakat diğer taraftan da hafızalarına güvenen bazı sahabiler ise, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) hadis rivayet etmede rahat davranmışlardır. (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Nevevî, 2001, I, 102 vd.; el-Kirmânî, 2010, II, 140 vd., IV, 209 vd.; İbn Hacer, 2005, I, 264 vd., III, 1737 vd.; el-Aynî, 2002, II, 207 vd; VI, 115 vd.; el-Gürânî, 2008, I, 225 vd., III, 315; el- Kastalânî, 2012, I, 300 vd., III, 368; Sâbûnî, 2014, I, 184 vd.; a. mlf. tsz., I, 10 vd.).

Bu hadis ve âlimlerin bu hadis ile ilgili yorumları üzerinde bir değerlendirme yapan Okiç, hadis tenkidinin, hadis uydurma faaliyetlerine karşı gerekli bir tedbir olduğunu ileri sürmüştür. O, hadis kritiğinin gerekliliğini, şu özet ifadelerle dile getirmiştir:

“Hadislerin gerek itikadate gerekse muamelata taalluk etmelerinden dolayı bunların, yalnız sahihlerini seçebilmek maksadı ile ince tenkid usullerine başvurmak İslâmiyet'in genel menfaatleri hesabına son derece lüzumlu görülmüştür.” (Okiç, 2017, s. 189: a. mlf., 1995, s. 201.).

Okiç'in burada ifade etmeye çalıştığı gibi hadis kritiğinin temel amacı, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) sadır olan hadisleri, uydurma hadislerden ayırt edebilmektir. Çünkü hadis, hem İslâm inancında hem de İslâm fihhında çok önemli bir hüküm kaynağıdır. Bu nedenle sahih hadislerin, uydurma hadislerden ayıklanarak tespit edilmesi ve insanların istifadesine sunulması önem arz etmektedir. Nitekim Nabia Abbott'un (ö. 1402/1981) daha önce bu konu ile ilgili yapmış olduğu açıklamaları, Okiç'in bu konudaki görüşleri ile örtüşmektedir. O, bu konuda özet olarak şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

“İslâm'ın ilk döneminin herhangi bir aşamasını çalışan araştırmacı, başlangıçta, az okunan ama çokça mahkûm edilen İslâmî kaynak olan hadis külliyyatı ile karşılaşır. Mahkûmiyet büyüktür, ama tümüyle hak edilmemiştir. Hadis doğrudur ama buğday tarlasında yaban otu da yetişir. Zararlı otlarla dikkatli bir uğraşma sonucu açıktır ki, bunlar temizlenecektir. Seçici bir göz, geride bir veya iki yabancı ot toplama tehlikesine karşın, güzelce hasat edilmiş altın buğday tarlalarını görecektir. İnsanlık tarihinin kaynaklarını derleme çabalarının hangisi tümüyle tehlikeden uzaktır ki? Bunların yanında bıktırıcı zararlı otları temizleme görevine karşılık, tedbirli biçici bir başka biçimde ödüllendirilir. Bu hadisler, konuşma ve anekdot damarından beslenen kayıtlar ile sıklıkla, tatsız, kuru, yavan yıllıklarda ve hacimli, düzenli hale getirilmiş derlemelerde kaybolan insani öğeleri korumuşlardır” (Abbott, 1999. s.18; Karakaş, 2018, s. 60; a. mlf. Karakaş, 2019, s. 1334).

Hadis kritiğinin önemini dile getiren Okiç, ardından hadisin sened tenkidi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre hadis kritiğinde en büyük önem, isnada verilmiştir. Çünkü isnadı meydana getiren raviler, itimat edilen sika kişilerden oluşursa, rivayet edilen hadis pek tabii

olarak sahih kabul edilir. Okiç'in ifade ettiğine göre, bir ravinin sika kabul edilebilmesi için, kendisinde şu dört şartın bulunması gerekmektedir:

- 1 – Ravinin, ruhen kâmil bir akla sahip olması. (el-Aklü'l-Kâmil).
- 2 – Ravinin iyi bir mümin ve iyi bir Müslüman olması.
- 3 – Ravinin zabt/hafıza vasfına sahip olması.

4 – Ravinin adalet/ahlak vasfına sahip olması. Bu bilgileri veren Okiç, bir ravinin adalet ve zabt olmak üzere, iki ana noktadan kritik/ta'n edildiğini kaydetmiştir. (Okiç, 2017, s. 189 vd.: a. mlf., 1995, s. 201 vd.; İbnu's- Salah, 1999, s. 71; Zeydân, 2011, s. 63 vd.). Dolayısı ile senedi oluşturan ravilerin adalet ve zabt kriterleri açısından sağlam olup olmadıklarını tespit etme çalışmasına, sened tenkidi denmektedir (Bağcı, 2018, s. 330).

Hadis kültürü açısından adalet, rivayet eden kişinin, rivayet etme ehliyetine sahip olmasıdır. Buna göre hadis rivayet eden kişinin, cenab-ı Allah ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) emirlerine uyması, yasaklarından kaçınması, adaletle aykırı davranışlardan uzak durması, toplum içerisinde kişiliğine zarar verecek söz ve davranışlardan kaçınması gerekir. Hadis âlimlerine göre adil olan bir ravinin, Müslüman, akil ve baliğ olması gerekmektedir. Bunun yanında onun fisk gibi kötü davranışlardan uzak durması ve takva sahibi olması da gereklilik arz etmektedir. Bu vasıfları taşıyan bir ravi, sika kabul edilir ve rivayet ettiği hadisler alınır. (İbnu's-Salah, 1999, s. 71 vd.; Zeydân, 2011, s. 63 vd.; Şakir, 1994, s. 87; Kattân, 1992, s. 65 vd.; Koçyiğit, 1992, s. 27 vd.; Aydınlı, 2012, s. 15 vd.; Çakan, 1993, s. 77 vd.; Yücel, 2012, s. 101 vd.; Karakaş, 2019, s. 1332). Hadis rivayetinde ravinin adalet vasfına sahip olması ile ilgili verdiğimiz bu bilgilere bakarak mutlak bir hüküm vermek, kişiyi yanlış neticelere götüre bilir. Çünkü adalet, mutlak anlamda hatasızlık ve masumluk anlamına gelmez. Nitekim bir âlimin veya bir ravinin hayatında bildiklerimizden daha çok bilmediğimiz tarafları da olabilir. Bu konuda şu bilgilere yer vermek istiyoruz: "Hadisçilerin raviler hakkında onların adil olup olmadıklarını tespit amacıyla yaptıkları çalışmalar ve bu çalışmalar sonucunda verdikleri hükümler hiçbir zaman mutlak ve tartışılmaz doğrular değildir. Dolayısıyla onların adil olarak nitelendirdikleri bir ravinin gerçekte gayr-ı adil, adalet sıfatından mahrum ettikleri bir ravinin de gerçekte pekâlâ adil olması mümkündür. Bir ravinin adil olup olmama açısından gerçek durumunu bilmenin imkânsız olduğu, dolayısıyla onun görünürdeki durumuna göre bir hüküm verileceği bir ilke olarak kabul edilmelidir. Geçmişte hadisçilerin, raviler ve bu ravilerin rivayet ettikleri hadisler hakkında yaptıkları çalışmaların ve vardıkları sonuçların bir kanaat ve içtihadattan ibaret olduğunu kabul edip onların tartışmasız birer gerçek olarak algılanmaması ve bunun bir dogma haline getirilmemesi gerekir. İşte bunun sonucunda hadislerle ilgili inceleme ve araştırmalara bir görecelik gelecek, bu görecelik de farklı kanaatlerin ileri sürülebilmesine imkân sağlayacak, sonuçta hadis tetkikleri dinamik bir yapı kazanacak ve bu dinamizmini sürdürecektir" (Kırbaçoğlu, 1999, s. 156 vd.; Bağcı, 2018, s. 275; Karakaş, 2019, s. 1332).

Okiç, sened zincirinde yer alan ravilerin adalet ve zabt kriterleri açısından kritiğe tabi tutulmaları hususunu ifade eden "*metâin-i aşere*" yerine, bir ravinin adalet açısından kritiğe tabi tutularak reddedilmesine sebep olan nedenleri şöyle sıralamıştır:

1 – *Kizbu'r-râvi*: Ravinin hadis rivayetinde bilerek yalan söylediğinin sabit olmasıdır. Hadis rivayetinde yalan söylediği tesbit edilmiş olan bir ravinin rivayeti asla kabul edilmez. Böyle bir raviye "kezzâb", "vaddâ", "ekzebu'n-nâs", "ruknu'l-kizb" ve benzeri terimlerle vasıflandırılır. "*Kizbu'r-râvi*", en ağır ta'n vasfıdır. (Okiç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 237 vd.; Aydınlı, 2012, s. 152; Çakan, 1993, s. 93 vd.; Yücel, 2012, s. 104.).

2 – *İttihâmu'r-râvi bil kizb*: Hadis rivayetinin dışında günlük hayatta yalan söylediği tesbit edilmiş bir ravinin hadis rivayetinde de yalan söyleyebileceği düşünülerek, yalancılıkla itham edilmesidir. Böyle bir ravinin rivayetine itibar edilmez ve rivayetleri "*metrûk*" veya "*matrûh*"

olarak kabul edilir. (Okıç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 214 vd.; Aydınli, 2012, s. 143; Çakan, 1993, s. 94; Yücel, 2012, s. 104 vd.).

3 – *Fısku’r-râvi*: Ravinin dini emirlere itaat etmemesi ve yasaklardan da sakınmaması demektir. Başka bir ifade ile ravinin günah işleme konusunda pervasız davranmasıdır. Bu tür insanlar, günah işlemede ısrar ederler. Böyle bir ravinin rivayeti, “*münker*” olarak değerlendirilir. Ayrıca bu tür raviler için, “*leyyinu’l-hadis/dindarlığı gevşek*” vasfı kullanılır (Okıç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 131 vd.; Aydınli, 2012, s. 80; Çakan, 1993, s. 94.; Yücel, 2012, s. 105.).

4 – *Cehâletu’r-râvi*: Ravinin zatının/şahsının, hüviyetinin veya halinin yeterli derecede bilinmemesi demektir. Başka bir ifade ile ravinin gerek toplum içerisinde gerekse hadis rivayetine ehil olması açısından tanınmamasıdır. Böyle bir ravinin rivayeti, müphem olarak kabul edilir. Ayrıca kendisi de “*mechûlü’l-hal*”, “*mestûr*”, “*mechûlü’l-adâle*” ve “*mechûlü’l-vasf*” gibi terimlerle vasıflandırılır (Okıç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 65 vd.; Aydınli, 2012, s. 46; Çakan, 1993, s. 94; Yücel, 2012, s. 105 vd. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kattân, 1992, s. 151 vd.).

5 – *Bidatu’r-râvi*: Ravinin, Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından getirilen dini prensiplere aykırı prensipler ileri sürerek bid’at ehlinden olmasıdır. Böyle bir ravinin ileri sürdüğü aykırı prensipler, İslâm prensiplerine şüphe ve keyfi te’viller yolu ile girer. Âlimler, bid’at ehli olan raviler hakkında çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Nitekim Okıç, bu konuda önceki âlimlerden farklı herhangi bir yorumda bulunmamıştır. (Okıç, *Tefsir ve Hadis Ders Notları*, s. 190: a. mlf., *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, s. 202; Koçyiğit, “bidatu’r-râvi” *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 63 vd.; Aydınli, “bidatu’r-râvi” *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 41; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 94.; Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 105; bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Zeydân, *Ulûmu’l-Hadis*, s. 57 vd.; Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi’l-Hadis*, s. 152 vd.). (Okıç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 63 vd.; Aydınli, 2012, s. 41; Çakan, 1993, s. 94.; Yücel, 2012, s. 105; bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Zeydân, 2011, s. 57 vd.; Kattân, 1992, s. 152 vd.).

Okıç, zabt açısından ravilerin kritiğe tabi tutulmasının da beş temel noktası olduğunu belirterek, bu maddeleri şöyle sıralamıştır:

1 – *Fartu’l-gafle*: Ravinin hadis rivayetinde aşırı dalgın ve dikkatsiz olması, bunun sonucunda çokça yanılıya düşmesidir. Bu vasfı taşıyan ravi, fazlaca dalgın ve dikkatsiz olduğundan dolayı, çokça hatalara düşer. Hâlbuki ravi dikkatli davranabilse, hatasız bir şekilde rivayette bulunabilecektir. Bu durum, ravinin cerh edilmesine neden olan önemli bir özelliktir. Böyle bir ravinin rivayeti reddedilir ve “*münker*” kabul edilir. Böyle bir özelliğe sahip olan ravi için, “*fuhşu’l-gafle*” tabiri de kullanılır (Okıç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 135; Çakan, 1993, s. 95; Yücel, 2012, s. 107; Aydınli, 2012, s. 75.).

2 – *Kesretu’l-galat*: Ravinin, duyduğu veya naklettiği rivayette çokça hata yapmasıdır. Bu vasıf, ravinin zabt açısından zayıf olduğuna delalet eder. Böyle bir vasa sahip olan ravi, cerh edilir ve rivayetleri de “*münker*” olarak kabul edilir. Böyle bir özelliğe sahip olan ravi için, “*fuhşu’l-galat*” tabiri de kullanılır (Okıç, 2017, s. 190: a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 135; Çakan, 1993, s. 95; Yücel, 2012, s. 106; Aydınli, 2012, s. 149.).

3 – *Muhâlefetu’s-sikât*: Herhangi bir ravinin, kendisinden daha iyi durumda olan kimseye veya kimselere muhalefeten/aykırı rivayette bulunmasıdır. Başka bir ifade ile zayıf bir ravinin sika bir raviye veya sika bir ravinin kendisinden daha sika bir raviye aykırı rivayette bulunmasıdır. Böyle bir vasıf, ravinin cerhine sebep olur. Muhalefet, çeşitli şekillerde meydana gelebilir ve meydana geliş şekline de göre farklı isimler alır. Bu vasa sahip ravinin rivayet ettiği hadislere “*münker*”, “*müdreç*”, “*maklûb*”, “*muztarib*”, “*musahhaf*” ve “*muharref*” gibi isimler verilir (Okıç,

2017, s. 190; a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 317 vd.; Çakan, 1993, s. 95; Yücel, 2012, s. 107 vd.; Aydınli, 2012, s. 204).

4 – *Vehm*: Ravinin, tereddüt veya şüphe ile rivayette bulunmasıdır. Bu şüphe veya tereddüt, hatanın bazen metinde, bazen de isnatta meydana gelmesine sebep olur, Bu durum, ravinin zabt açısından eksik olduğunu ve dolayısı ile cerh edilmesinin gerekli olduğunu ortaya koyar. tiğini gösterir. Rivayetlerinde çokça vehim bulunan ravinin rivayetleri terk edilir. (Okiç, 2017, s. 190; a. mlf., 1995, s. 202; Koçyiğit, 1992, s. 505 vd.; Çakan, 1993, s. 95; Yücel, 2012, s. 107; Aydınli, 2012, s. 329.).

5 – *Sûü'l-hıfz*: Ravinin hafızasının zayıf olması ve bu nedenle rivayetlerinde çokça hata yapmasıdır. Başka bir ifade ile ravinin hafızasında meydana gelen bozukluktur. Bu hafıza bozukluğu, ravinin rivayetlerinde çokça hata yapmasına neden olur. Ravide bulunan hafıza bozukluğu devamlılık arz ediyorsa, rivayetleri asla kabul edilmez. Hafızasının kötü olması nedeni ile rivayetinde sık sık yanılan raviye, “*seyyiu 'l-hıfz*” adı verilir. (Okiç, 2017, s. 191; a. mlf., 1995, s. 203; Koçyiğit, 1992, s. 425 vd.; Çakan, 1993, s. 95; Yücel, 2012, s. 108; Aydınli, 2012, s. 289; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Kattân, 1992, s. 153.).

Sened tenkidi hakkında çokça bilgiler veren Okiç, eserlerinde metin tenkidi hakkında geniş bir bilgiye yer vermemiştir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi hadis tenkidinin amacı, sahih hadisleri mevzu hadislerden ayırmaktır. Okiç, metin tekidi kavramını izah etmeden, metin tenkidinin bu konudaki önemine işaret etmiştir. Aslında metni tenkid ederken, bir yere dayanmak ve bazı deliller ile hareket etmek gerekmektedir. Buna göre Okiç’in de dediği gibi dayanak olarak kabul edilecek deliller de güvenilir ve tartışmasız olmalıdır. İslam’da sübutu açısından en tartışmasız delil Kur’ân’ı-Kerim’dir. Dolayısıyla Kur’ân’ı-Kerim, hadis metin tenkidi açısından öncelikli delil olarak referans alınmalıdır. Okiç’in uydurma hadisler konusunda vurguladığı “Kur’ân-ı Kerim ile karşılaştırılarak elenir” tespiti ile metin tenkidinin merkezine Kur’ân’ı-Kerim’i koyduğu anlaşılmaktadır. Buna göre her metin tenkidine Kur’ân’ı-Kerim ile başlanması ve tenkidin Kur’ân-ı Kerim çerçevesinde tamamlanması gerekmektedir. Okiç’e göre sadece Kur’ân-ı Kerim ile karşılaştırarak yapılan metin tenkidinin tek başına yeterli olduğu anlaşılmamalıdır. Kur’ân-ı Kerim’in yanında akli meleke ve tarihi bilgiler gibi diğer referans noktalarını da dikkate aldığı ve metin tenkidinde bir ölçüt olarak kabul ettiği anlaşılmaktadır (Okiç, 2017, s. 230; Kanaqi, 2017, s. 207.).

Biz, burada metin tenkidi kavramı hakkında bazı bilgiler vermek istiyoruz. Türkçedeki “*metin*” kelimesinin Arapçadaki karşılığı, “*el-metn*”dir. “*Metn*”, sağlam, kuvvetli ve dayanıklı olmak, bir kimsenin sırtına kuvvetlice vurmak, bir nesneyi uzatmak, bir yere gitmek, gün boyunca biri ile beraber yürümek, bir yerde ikamet etmek gibi anlamlar için kullanılan “*metene-yemtunu*” fiilinden türemiş bir isimdir. Bu fiil, “*metene-yemtinu*” ve “*metune-yemtunu*” şekillerinde de okunmaktadır. “*Metn*” kelimesinin çoğulu, “*mitân*” ve “*mutûn*” olarak kullanılmaktadır. İsim olarak “*metn*” yani “*metin*”, sağlam, kuvvetli ve muhkem olmak, sırt, görülen şey, toprak sert ve yüksek yeri, yolun ortası, kitabın metin kısmı, kelimenin metni, bir şeyin aslı ve kapsamı, şerh ve haşiyenin dışında kalan yazı kısmı gibi anlamlar ifade etmektedir (Halil b. Ahmed, 2003, IV, 117; İbn Manzûr, 2014, XIV, 15 vd.; Ahterî, 1310, s. 929; Luvis, 1986, s. 746.). Diğer bir ifade ile metin, manaların ifade edildiği sözlerin lafızlarına ve bu lafızların yazı ile ifade edilmiş şekline denmektedir (Cürçânî, 1983, s. 33; Ertürk, 2017, s. 29.).

Hadis usulü açısından metin, senedin ulaştığı yani nihayet bulunduğu sözdür. Hadis kültüründe raviler silsilesinin kendisinde son bulunduğu kısım, hadisin metni olarak kabul edilir. Herhangi bir hadisin metni, o hadisin aslını oluşturmaktadır. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) söylemiş olduğu söz hadis metni olabildiği gibi, sahabenin naklettiği Hz. Muhammed’in (s.a.v.) fiili ve takriri de olabilir. Bunların arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Netice itibarıyla özet olarak sened zincirinin bitiminde yer alan söz, fiil veya takrirleri ifade eden lafızlara, hadis metni

denmektedir (Koçyiğit, 1992, s. 272; Özek, 1967, 20; Ertürk, 2017, s. 29; Aydın, "2012, s. 180; Karakaş, 2019, s. 1333).

Hadis ilminde metin tenkidi, ele alınan herhangi bir hadis metninin isnad edildiği raviye ait olup olmadığını tespit etmek üzere yapılan çalışmadır. Başka bir ifade ile metin tenkidi, hadislerin ya da rivayetlerin sağlam olanını çürük olanından ayırt etmek için başvurulan bir metin eleştiri yöntemidir (Kırbaçoğlu, 1999, s. 42; Aydın, 2012, s. 245; Bağcı, 2018, s. 337.). Hadis tarihinde Okıç'ın de ifade ettiği gibi daha çok sened tenkidine önem verilmiştir. Bu durumda metin tenkidi, geri planda kalmıştır. Daha çok sened tenkidine önem verilmesi, temel hadis kaynaklarına zayıf ve uydurma hadislerin karışmasına engel olamamıştır. Zamanla bu sebeplerden dolayı, hadislerin metin açısından tenkid edilmelerinin gerekliliği ortaya çıkmıştır (Kırbaçoğlu, 1993, s. 99 vd.). Metin tenkidinde öncelikle hadis metninin ifadelerindeki tutarlılık, Kur'ân-ı Kerim, sahih sünnet, salim akıl, tarihi veriler, tecrübe, müşahede ve İslam'ın genel prensiplerine uygun olmalıdır (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ertürk, 2017, s. 67 vd.; Bağcı, 2018, s. 339 vd.; Karacabey, 2013, s. 278 vd.; Karakaş, 2019, s. 1333).

Bu nedenle hadis tekidinde hem sened tenkidi hem de metin tenkidi göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bir hadisin senedi yoksa onun hadis olma ihtimalini araştırmaya bile gerek görülmemiştir. Bununla beraber bir hadisin senedi zayıf veya mevzu ise, o hadisin metni sahih olsa dahi, sağlam olarak kabul edilmez ve dinde hüküm kaynağı olarak kullanılmaz. Ancak sadece senedin sıhhatini ölçü alıp metni de buna dayanarak sahih kabul etmek doğru değildir. Senedin sahihliği, her zaman metnin sahihliğini gerektirmez. İsnadı sahih olan hadisin metni de belli kriterlere göre değerlendirilmelidir. Hadis hem sened hem de metin açısından hadis kriterlerine uygunsa, o hadis sahih kabul edilir. Şayet hadisin metni hadis kriterlerine uygun değilse, o hadisin isnadı sahih olsa bile, hadis zayıf kabul edilir ve delil olarak kullanılmaz (Bağcı, 2018, s. 331.). Okıç'ın de belirttiği gibi modern Avrupa kritiği, daha çok sened tenkidinin yapılmasını kâfi bulmamıştır. Onlar, daha fazla metin tenkidine önem vermenin gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü onlara göre, bazen Hz. Muhammed'den (s.a.v.) çok uzak hatta onun prensiplerine tamamen aykırı bazı fikirler, sağlam isnatlarla hadislere karıştırılabilmektedir (Okıç, 1995, s. 206; Karakaş, 2019, s. 1334).

Okıç'ın ifade ettiğine göre, hadis kritiği başlangıçta şifahi olarak yapılmıştır. Ancak zamanla bu konu gelişerek önem kazanmış ve bu alanla ilgili çeşitli eserler yazılmıştır. Okıç'ın ileri sürdüğüne göre bu konuda ilk yazılı eser veren kişi, Yahya b. Said el-Kattân'dır (ö. 198/813) (Okıç, 2017, s. 191: a. mlf., 1995, s. 203.). Yahya b. Said el-Kattân, cerh ve ta'dil konusunda çok önemli bir yere sahip olmasına ve bu konuda ilk eser yazan kişi olarak kabul edilmesine rağmen, elimizde, onun bu konuda yazmış olduğu herhangi bir eseri bulunmamaktadır (Ahatlı, 2013, s. 262.).

Hayatını rical tenkidine adanmış olan Yahya b. Saîd'in hadis ilmine en önemli katkılarından biri, onun cerh ve ta'dil sahasındaki çalışmalarıdır. O, cerh ve ta'dil'in önde gelen üstatlarından biri olarak kabul edilmektedir (Özmen, 2007, s. 76.). O, rical tenkidinde müteşeddit olarak bilinen münekkitlerdendir (Özmen, 2007, s. 78.).

Sonuç

Hadis, İslâm dininin itikat, ibadet, ahlak, muamelat ve sosyolojik tüm ilkelerinin anlaşılmasında Kur'ân-ı Kerim'den sonra gelen ikinci önemli kaynaktır. Çeşitli ayet ve hadislerde, hadisin İslâm dinindeki önemine işaret edilmektedir. İslâm dininin doğru anlaşılması için, hadisin sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi ve sonraki nesillere aktarılması gerekmektedir. Hadis konusu, başta oryantalistler olmak üzere İslâm karşıtı pek çok ilim adamının gündeme getirdikleri ve tartışmaya açtıkları önemli bir konudur. İslâm âleminde de hadis konusu, başlangıcından bu yana hep gündemde olmuştur. Kur'ân-ı Kerim, hem Hz. Muhammed (s.a.v.) hem de sahabe döneminde eksiksiz bir şekilde yazılı ve sözlü olarak tespit edilmiş ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Ancak

hadislerin tespiti ve sonraki nesillere aktarılması konusunda aynı şeyler söylenemez. Nitekim âlimler arasında bu konuda çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra özellikle fitne olaylarının ortaya çıkması ile onun adına çeşitli konular ile ilgili pek çok hadis uydurulmaya başlanmıştır. Uydurulan bu hadislere, mevzu hadis denmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), çeşitli hadislerde insanları, onun adına hadis uydurmamaları için uyarmıştır. Onun vefatından sonra mevzu hadislerin önünün alınması için, hadis alanında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu arada hadis tenkid faaliyeti gelişmiştir. Sahih hadislerin mevzu hadislerden ayrıştırılması, hadis tenkid faaliyetinin en önemli amacıdır. Kısmen Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde başlayan hadis tenkid faaliyeti, sahabe döneminde ve ondan sonraki devirlerde gelişme kaydetmiştir. Başlangıcından bu yana pek çok âlim, hadis tenkid faaliyeti hakkında çeşitli eserler yazmıştır. M. Tayyib Okiç, bu konuya ciddi katkılarda bulunan önemli bir ilim adamıdır. Bosna'da dünyaya gelen Okiç, hem memleketinde hem de Türkiye'de ilmi çalışmalarda bulunarak, pek çok talebe yetiştirmiştir. İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında önemli eserler yazan Okiç, hadis alanına da ciddi katkılarda bulunmuştur. O, hadis konusunda yazmış olduğu eserlerinde, hadis kritiğine dair önemli bilgiler vermiştir. Hadis kritiğinin çok eskilere dayandığını dile getiren okiç, bu faaliyetin şifahi dahi olsa sahabe dönemine dayandığını ve dolayısı ile sahabilerin ilk hadis münekkitleri olduklarını kaydetmiştir. Ayrıca O, hadislerin gerek itikada gerekse muamelata taalluk etmelerinden dolayı onların, yalnız sahihlerini seçebilmek maksadı ile ince tenkid usullerine başvurmak İslâmiyet'in genel menfaatleri hesabına son derece lüzumlu görüldüğünü ileri sürmüştür. Okiç, hadis kritiğini, cerh ve ta'dil olarak tanımlamıştır. Cerh ve ta'dil, daha çok senet zincirinde yer alan ravilerin adalet ve zapt yönünden değerlendirilmesidir. Okiç, ravilerde adalet ve zapt konusunda bulunması gereken özellikler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Ayrıca hadis kritiğinde metin tenkidi de önem arz etmektedir. Metin kritiğinde, Kur'ân-ı Kerim, sahih hadis, salim akıl ve benzeri ölçüler referans olarak kabul edilmiştir. Mevzu hadis türü uydurma bilgilerin, İslâm kültürüne karışmaması ve karışmış olanlarından da korunması için, hadis tenkidinin iyi bir şekilde kavranması ve uygulanması zaruri bir ihtiyaç olarak karşımızda durmaktadır. Bu konuda yurt içinde ve yurt dışında çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Ancak konunun daha iyi anlaşılması için, daha ciddi ve detaylı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Abbott, N. (1999). *Hz. Muhammed'in Sevgili Eşi Ayşe*, trc. Tuba Asrak Hasdemir, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.
- Ahatlı, E. (2013). "Yahya b. Saîd el-Kattân", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 43, ss. 262), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aherî, Mustafa b. Şemsuddin el-Karahisârî. (1310), *Aherî Kebîr*, İstanbul: Dersaadet.
- Akalın, Ş. H. vdğ. (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydınlı, A. (2012). *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aynî, Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (2002). *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (16 cilt), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Bağcı, H. M. (2004). *Hadis Rivayetinde Sahabenin Kavrama ve Nakletme Sorunu*, Ankara: İlâhiyât.
- (2018). *Hadis Tarihi ve Usulü*, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları.
- Bağcıvan, M. (2015). Kur'an Sünnet Bütünlüğünün Şer'i Delilleri, *Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, s. 1, ss. 131-147, Yalova.

- Bezmez, S. vdğ. (2007). *Redhouse Büyük Elsözlüğü*, İstanbul: SEV Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğire. (tsz), *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerif (1983). *el-Muhtasar fi usûli'l-hadis*, nşr. Fuâd Abdülmün'im Ahmed, İskenderiye: Dârü'd-Da've.
- Çakan, İ. L. (1993). *Hadis Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eşas es-Sicistânî el-Ezdî (tsz.). *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhtiddin Abdülhamid, (4 cilt), İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Ebû Zehra, M. (tsz.). *Usûlu'l-Fıkh*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî.
- Erul, B. (2007). Hz. Peygamber'in Bize Bıraktığı Mîras "Kitab ve Sünnet" Bırakıldığını İfade Eden Rivayetlerin Tedkiki, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. 7, s. 1, ss. 9-34, Samsun.
- (2007). “Hadis ve Sünnetle İlgili Temel Problemler”, *Kur'an ve Hadis İlimleri*, Ankara: ANKUZEM.
- Ertürk, M. (2017). *Metin Tenkidi*, Ankara Fecr Yayınevi.
- Emin, A. (1971). *Fecru'l-İslâm*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Gürânî, Şemsuddin Ahmed b. İsmail b. Osman b. Muhammed (2008). “*el-Kevserü'l-Cârî ilâ Riyâdi Ehâdîsi'l-Buhârî*”, thk. Ahmed İzzu İnâye, (11 cilt), Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Halil B. Ahmed, el-Ferâhîdî (2003). *Kitabu'l-Ayn*, thk. Abdulhamid Hendâvî, (4 cilt), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Hatiboğlu, İ. (2007). “Okıç”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (c. 33, ss. 336-338), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali (2005). *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (15 cilt), Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (tsz.). *Sünen*, (2 cilt), Mısır: İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh.
- İbn Manzûr, Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem (2014). *Lisânu'l-Arab*, (18 cilt), Beyrut: Dâru Sadr.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed b. Muhammed.(tsz.). *en-Neşr fi Kıraati'l-Aşr*, thk. Muhammed Salim Muhaysin, Kahire: Matbaatu Mustafa.
- İbnu's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî. (1999). *Mukaddimetu İbn Salâh fi Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut: Muessesetu'l-Kutubi's-Sakafiyye.
- Malik, Ebû Abdillâh b. Enes (tsz.). *el-Muvatta'*, (2 cilt), Beyrut: Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Kanaqî, B. (2017). “*M. Tayyip Okıç ve Hadis İlmindeki Yeri*”, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Bursa.
- Karacabey, S. (2013). *Hadis Tenkidi*, Bursa: Emin Yayınları.
- Karakaş, A. (2015). “Oksidentalizmde Etik Değerler”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Akader*, s. 26, ss. 175-200, Diyarbakır.

- (2018). *Nabia Abbott ve Hadis'e Yaklaşımı*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- (2019). “Sahabe Döneminde Hadis Tenkidi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, ss. 1327-1343, Samsun.
- Kastalanî, Şehâbuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed. (2012). *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (15 cilt). Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kâsımî, M. C. (1987). *Kavâidü't-Tahdîs min Fünûni Mustalahi'l-Hadîs*, thk. Muhammed Behcet el-Baytâr, Beyrut: Dâru'n-Nefâis.
- Kattân, M. (1992). *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadis*, Kahire: Mektebetu Vehbe.
- Kavaklı, A. (2016). İngiliz Oryantalist Nicholson'un Ortaya Çıkarıp Tanıttığı Tezkiretü'l-Evliyâ'daki Tuhafliklar, *Eleştirel Bakış Dergisi*, s. 1, ss. 8-22, Isparta.
- Kırbaçoğlu, M. H. (1999). *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- (1993). *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara: Fecr Yayınevi.
- Kirmanî, Şemsuddin Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Said (2010). *Şerhu'l-Kirmânî alâ Sahîhi'l-Buhârî*, (15 cilt), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Koçyiğit, T. (1992). *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayıncılık.
- Luis, Ma'lûf el-Yesûî. (1986). *el-Muncid fi'l-Luğati ve'l-A'lâm*, Beyrut: Daru'l-Meşrik.
- Mâlik, Ebû Abdillâh b. Enes (1994). *el-Muvatta*, Beyrut; Dâru'n-Nefâis.
- Münâvî, A. (1938). *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Camii's-Sağîr*, (4 cilt), Mısır: Matbaatu Mustafa Muhammed.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (1998). *Sahihu Müslim*, Beyrut: Dâru İbn Hazm.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şuayb. (1964). *Sünenü'n-Nesâî*, (8 cilt), Mısır: Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekerîya Yahya b. Şeref. (2001). *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslimi'bni'l-Haccâc*, thk. Rıdvân Câmî' Rıdvân, (18 cilt), Kahire: el-Mektebetu's-Sakâfî li'n-Neşri ve't-Tevzî'.
- Okiç, M. T. (2017). *Tefsir ve Hadis Ders Notları*, Ankara: Atlas Yayınları.
- (2017). *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, Ankara: Atlas Kitap.
- (1995). *Tefsir ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, İstanbul: Nûn Yayıncılık.
- (2017). *Sarı Saltuk Meselesi*, Ankara: Atlas Kitap.
- Özek, A. (1967). *Hadis Ricâli*, İstanbul: Fatih Matbaası.
- Özmen, R. (2007). “Basralı Meşhur Muhaddis Yahya b. Said el-Kattân'ın Hadis İlmindeki Yeri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 2/9, ss. 61-90, Diyarbakır.
- Parlatır, İ. (2012). *Fransızca Türkçe Sözlük*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Polat, S. (1989). “Hadiste Metin Tenkidi (I)”, *EÜİFD*, s. 6, ss. 113-130, Kayseri.
- Sâbûnî, M. A. (2014). *eş-Şerhu'l-Muyesser li Sahîhi'l-Buhârî el-Musemma ed-Dureru ve'l-Leâlî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (5 cilt), Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye.
- (tsz.). *Fethu İlâhi'l-Mun'im fi Şerhi Sahîhi Müslim*, (4 cilt), Ankara: Kalkan Matbaacılık.

- Sallâbî, A. M. (2016). *Hiz. Ömer*, trc. Mehmet Akbaş, İstanbul: Ravza Yayınları.
- Seyhan, A. E. (2014). Ebu'l-Hasan el-Harakânî'nin Sünnet Anlayışı, *Hikmet Yurdu*, s. 13/7, ss. 101-126, Malatya.
- Steuerwald, K. (2010). *Türkçe Almanca Sözlük*, İstanbul: ABC Kitabevi.
- Suyûtî, Ebü'l-Fadl Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr. (2011). *Tedribü'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.
- (1978). *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır: Şirketu Mektebe ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Şakir, A. M. (1994). *el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadis*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Tekineş, A. (1997). “Hadisin Sübutunu Tespitte ‘Kur’an ile Karşılaştırma’ Meselesi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, s. 2/2, ss. 87-104, İstanbul.
- Tirmizî, Ebü İsa Muhammed b. İsa (1937). *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (4 cilt), Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Toksarı, A. (2014). “Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu”, *bilimname*, s. 2/27, ss. 9-24, Kayseri.
- Yücel, A. (2012). *Hadis Usûlü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. (tsz.). *Tezkirâtü'l-Hüffâz*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Zehebî, M. H. (tsz.). *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, (2 cilt), Beyrut: Dâru'l-Erkâm.
- Zerkânî, M. A. (1996). *Menahilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Zeydân, A. (1979). *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, İstanbul: el-Mektebtü'l-İslamiyye.
- Zeydân, A. ve Abdulkahhar D. A. (2011). *Ulûmu'l-Hadis*, Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle.